

СПИСОК ІПАТІЇВСЬКОГО ЛІТОПІСУ ІЗ БІБЛІОТЕКИ ГРИГОРІЯ ПОЛЕТИКИ

Август Людвіг Шлецер (1735–1809) – визначний німецький історик, філолог, публіцист і статист прославився також як дослідник, що започаткував вивчення руських літописів. М. Грушевський назвав його першим науковим дослідником нашого літописання¹. У фундаментальній монографії “Нестор”, застосувавши найпередовіші тогочасні методи вивчення наративних джерел, він співставив і проаналізував два десятки опублікованих та рукописних списків “Повісті временних літ”. О. Шахматов писав, що “ним були окреслені питання, які потребували подальшого опрацювання, ним були визначені способи і прийоми їх дослідження”².

Серед списків літописів, використаних А. Шлецером у монографії “Нестор”, були три отримані від Григорія Полетики (1725–1784)³, якого низка дослідників вважала автором “Історії Русів”⁴. Найбільше німецький історик цінував перший із них, який, разом із Іпатіївським, Радзивилівським та Полетиківським II вважав одним із найкращих списків літопису Нестора⁵. Саме ця

пам’ятка набула розголосу в літературі як найцінніший літопис із бібліотеки Г. Полетики⁶.

Значно менше, ніж перший та другий Полетиківські списки, зацікавив А. Шлецера третій, хоча він ретельно навів варіанти із нього у своїй монографії⁷. Німецький історик пише, що це був рукопис “в аркуш [переписаний] новітньою малоросійською рукою, копія із якогось печерського списку”⁸. Пропонуємо назвати список літопису, який належав Г. Полетиці, Полетиківським III, згідно з нумерацією А. Шлецера. Очевидно на ньому був відповідний запис, який повідомляв про його походження з Києво–Печерського монастиря. Відомо, що у 1718 р. бібліотека Лаври згоріла під час пожежі⁹. Ймовірно із печерського рукопису ще до цієї катастрофи зробили копію, яка згодом потрапила до Г. Полетики, але, можливо, між ними були проміжні списки. В іншому місці свого дослідження Шлецер зазначає, що його текст був написаний скорописом¹⁰. На основі цієї лаконічної інформації приходимо до думки, що Полетиківський III список не був старший за XVIII ст. Г. Полетика міг його придбати під час навчання у Києво–Могилянській академії, яку закінчив у 1745 р., або, перебуваючи у Санкт–Петербурзі, отримати від когось із своїх київських друзів чи знайомих. Одним із них міг бути київський митрополит Арсеній Могилянський, у листі до якого (22 .І. 1759 р.) Г. Полетика писав, що не жаліє грошей на придбання та переписування літописів, у іншому

¹ Грушевський М. *Історія української літератури*. Київ 1993, т.2, с. 101.

² Шахматов А. А. *Разыскания о древнейших русских летописных сводах*. Санкт–Петербург 1908, с. II.

³ Див. останні публікації про нього: Литвинова Т. Ф. Малоросс в российском культурно–историческом пространстве второй половины XVIII века. *Днепропетровский историко–археологический сборник*. Дніпропетровськ 2001, вип. 2, с. 28–64; Мельник Л. Г. Гетьманщина в історико–публіцистичних творах Григорія Полетики. *Український історичний журнал*. Київ 2003, № 6, с. 132–143.

⁴ Див.: Возняк М. С. *Псевдо–Кониський і псевдо–Полетика (“Історія Русов” у літературі й науці)*. Львів; Київ 1939, с. 61–96; Шевчук В. Нерозгадані таємниці “Історії Русів”. *Історія Русів*. Київ 1991, с. 5–29; Мішуков О. “Історія русів” у контактено–генетичних зв’язках і типологічних сходженнях. Київ 1998, с. 7–29; Його ж. *Європейський контекст “Історії русів”*. Київ 1999, с. 17–33.

⁵ Schlözer A. L. *Nestor. Russische Annalen in Slavonischen Grundsprachen*. Göttingen 1802, bd. 2, s. 7. (Шлецер А. Л. *Русския летописи на древнеславянском языке*. Санкт–Петербург 1809, ч. 1, с. 12.); *Общественная и частная жизнь Августа Людвиг Шлэцера им самим описанная. Сборник отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук*. Санкт–Петербург 1875, т. 13, с. 62.

⁶ Возняк М. С. *Історія української літератури*. Львів 1994, кн. 2, с. 395.

⁷ Окрім вищезазваної монографії А. Шлецер використав цей список у своєму ранішому дослідженні: Schlözer A. L. *Probe Russischer Annalen*. Bremen–Göttingen 1768, s. 181 і наступні, а також у брошурі: Schlözer A. L. *Annales russici, slavonice et latine cum varietate lectionis ex Codd. X. Liber I. Res antiquissimas Russiae, initia reipublicae, vitamque Rurici, qui primus eam imperio rexit, usque ad Ann. 879 exponens*. Göttingae 1770, 18 р. (?). У книгозховищах Львова і Санкт–Петербурга нами виявлено тільки один примірник цього видання – Бібліотеці Російської Академії наук (шифр: ХJe/62a), але він дефектний, у ньому знаходиться менше половини сторінок: 1–2, 11–12, 15–18.

⁸ Schlözer A. L. *Нестор...*, bd. 2, s. 4. (Шлецер А. Л. *Нестор...*, ч. 1, с. 6).

⁹ *Історія Русов или Малой России*. Москва 1846, с. 225–226.

¹⁰ Schlözer A. L. *Нестор...*, bd. 1, s. 40. (Шлецер А. Л. *Нестор...*, ч. 1, с. 48–49. Окрім Полетиківського III, скорописом були переписані ще кілька рукописів використаних А. Шлецером: Полетиківський I, Никонівський і Софіївський (Новгородський Уваровський літопис).

ж просив скопіювати й дістати для нього деякі літописи¹¹. До А. Шлецера ця писемна пам'ятка потрапила через посередництво Г.Ф. Міллера (1705–1783), який у січні 1762 р. позичив для нього у Г. Полетики один список, а через деякий час “ще два ..., але не такі якісні як перший”¹².

Незабаром А. Шлецер переписав початок Полетиківського III списку. Німецький дослідник твердив, що літописи він копіював дуже точно, рідко помиляючись у буквах, а ще рідше в словах, але ніколи щодо уривків тексту¹³. Власне цю особисто зроблену копію використав А. Шлецер через більш, ніж третину століття, при написанні монографії “Нестор.” Пропонуємо назвати цей список Шлецерівським XV, згідно з послідовністю переліку літописних списків, запропонованої автором при їх описі. Німецький історик особисто переписав початкові частини ще 12 списків. Два з них, що належали Г. Полетиці, назвемо Шлецерівськими XIII і XIV, а списки, які належали українському збирачеві старовини–Полетиківським I і II.

Три літописні списки, що належали Г. Полетиці, згоріли 23 травня 1771 р., разом із його величезною бібліотекою, яка вважалася найбільшою серед приватних у Російській імперії, під час пожежі в Санкт-Петербурзі на Василівському острові¹⁴. Доля Шлецерівського XV списку остаточно не в'ясна. Відомо, що значну частину рукописів А. Шлецера успадкував його син Христіан (1774–1831). 1 квітня 1812 р. він подарував “п'ять рукописних російських літописів, що належали його батькові” “Обществу истории и древностей российских”¹⁵. Невідомо, чи серед них знаходився Шлецерівський XV список, або два інші (XIII і XIV), але, як збірка книг і рукописів Х. Шлецера, так і бібліотека

¹¹ Литвинова Т. Ф. *Малоросс...*, с. 54, 59.

¹² *Общественная...*, с. 62.

¹³ Schlözer A. L. *Нестор...*, т. 2, с. 6. (Шлєцер А. Л. *Нестор...*, ч. 1, с. 11).

¹⁴ Лазаревский А. М. Отрывки из семейного архива Полетик. *Киевская старина*. Київ, 1891, № 4, с. 103, 106. А. Шлецер не знав, що ці три списки згоріли, адже пише, що вони “знаходилися у приватних людей і напевно ще не пропали” (Schlözer A. L. *Нестор...*, т. 2, с. 6 (Шлєцер А. Л. *Нестор...*, ч. 1, с. 11)).

¹⁵ Попов Н. *История императорского Московского общества истории и древностей российских*. Москва 1884, ч. 1, с. 241.

“Общества” згоріли під час пожежі Москви 1812 р.¹⁶, можливо, тоді спопелів і цей список. Частина особистого архіву А. Шлецера зберігається у Геттінгенській бібліотеці¹⁷.

Через те, що Шлецерівський XV список не знайдений, досліджувати його можна тільки на основі варіантів, наведених у монографії “Нестор”. Висловлювалось припущення, що літописами Г. Полетики користувався Г. Ф. Міллер¹⁸, але невідомі факти, які б про це свідчили¹⁹. Шлецерівський XV список (як і Полетиківський III) не мав початку. Різничитання по ньому А. Шлецер розпочинає подавати від слова “Litva” (“Литва”)²⁰, яке у нього помилково написано замість етноніма “Ливь”²¹, а завершує на фразі “tvorigat nemytvu sobie, po muczenij” (“творють не мывтву совѣ по мученіє”)²². Ймовірно у Полетиківському III (як напевно і в його протографі) був втрачений один аркуш (або два), на якому перед початком “Повісті временних літ” містилася ще одна літературна пам'ятка: “Се же соуть имена княземъ Киевскимъ княжившимъ в Киеве до избиття Батыева”.

Здебільшого текст Шлецерівського XV списку співпадає із Іпатіївським та Радзивилівським літописами, що прослідковується

¹⁶ Иконников В. С. *Опыт русской историографии*. Київ 1892, т. 1, кн. 2, с. 1164–1165; Попов Н. *История...*, с. 176–177.

¹⁷ *Каталог личных архивных фондов отечественных историков. XVIII в.* Москва 2001, вып. 1, с. 305.

¹⁸ Литвинова Т. Ф. *Малоросс...*, с. 32.

¹⁹ Моисеева Г. Из истории изучения русских летописей в XVIII веке (Герард–Фридрих Миллер). *Русская литература*. Ленинград 1967, №1, с. 130–137.

²⁰ Schlözer A. L. *Нестор...*, т. 2, с. 54 (Шлєцер А. Л. *Нестор...*, ч. 1, с. 37).

²¹ Староруські київські і галицько-волинські літописи: Острозький список (Хлебніковський) і список Четвертинського (Погодинський). *Гарвардська бібліотека давнього українського письменства. Корпус текстів*. Гарвард, 1990, т. 8, с. 5 (с. 2, р. 21). У дужках подаються покликання на третю, найпізнішу, посторінкову пагінацію Хлебніковського кодексу, яка найкраще відчитується у цьому виданні. Перше число означає номер сторінки, друге – рядка; Ипатьевская летопись. *Полное собрание русских летописей* (далі: ПСРЛ). Москва, 1998, т. 2, стб. 4, с. 6.

²² Schlözer A. L. *Нестор...*, т. 2, с. 95 (Шлєцер А. Л. *Нестор...*, ч. 1, с. 167). У своєму дослідженні А. Шлецер наводить ще один літописний фрагмент, який приписує Полетиківському III списку (Schlözer A. L. *Нестор...*, т. 2, с. 145 (Шлєцер А. Л. *Нестор...*, ч. 1, с. 253)).

за їх групуванням у названій монографії²³. Шлецерівський XV список має багато спільних різночитань із Іпатіївським. У переліку народів, розміщеному у вступній частині “Повісті временних літ”, в багатьох списках читаємо: “Ляхове, Волоси”, тоді як у Шлецерівському XV і Іпатіївському тільки “Волохове” (так в Іпатіївському, у Шлецерівському XV “Volochi” (“Волохи”)²⁴, у Радзивилівському взагалі відсутні ці два слова²⁵. У Шлецерівському XV і Іпатіївському списках перелічено низку народів, які належать до Афетового коліна і розташовані “von Westen nach Süden”²⁶ (“о(т) запада кь полуд(е)ню”)²⁷, тоді як у Радзивилівському тільки “к полд(е)ню”²⁸. Наведені різночитання дозволяють вважати Шлецерівський XV список одним із списків Іпатіївського літопису.

Низка різночитань Шлецерівського XV списку спільна із Хлебниковським, Єрмолаївським і Марка Бундура*, зокрема, у ньому знаходимо слово “Gte” (“Гте”)²⁹, яке так же написано у трьох вищеназваних списках³⁰, але в Іпатіївському “Готѣ”³¹. У Шлецерівському XV списку є фраза “jelijshivi” (“єле живи”)³², яка так само читається у Хлебниковському і Єрмолаївському списках³³,

²³ Schlözer A. L. *Нестор...*, vd. 2, s. 61, 65, 83, 94, 95 (Шлєцер А. Л. *Нестор...*, ч. 1, с. 105, 111, 145-146, 164-165, 166.

²⁴ Schlözer A. L. *Нестор...*, vd. 2, s. 60 (Шлєцер А. Л. *Нестор...*, ч. 1, с. 104); *ПСРЛ*, т. II, стб. 4, с. 13.

²⁵ Див.: Радзивилівская летопись. *ПСРЛ*. Ленинград 1989, т. 38, с. 11.

²⁶ Schlözer A. L. *Нестор...*, vd. 2, s. 62.

²⁷ *ПСРЛ*, т. 2, стб. 4, с. 14-15.

²⁸ *ПСРЛ*, т. 38, с. 11.

* Обмеженими є наші можливості для співставлення Шлецерівського XV списку із неопублікованим Марка Бундура (зберігається: Библиотека Российской Академии наук Отдел рукописей: 21. 3. 14 (далі: БАН), через те, що в останньому після першого аркуша, який закінчується такими словами: “помислиша создати сто(а)п до Нбсе во (д)ни” (*ПСРЛ*, т. 2, стб. 4, с. 21) наявна втрата кількох листків, аж до слів: “и да творя(т) куплю яко же и(м) надобе” (Там само, стб. 23, с. 2-3).

²⁹ Schlözer A. L. *Нестор...*, vd. 2, s. 59 (Шлєцер А. Л. *Нестор...*, ч. 1, с. 101.

³⁰ *Староруські...*, с. 5 (с. 2, р. 26); *Российская национальная библиотека. Отдел рукописей*: F. IV. 231, арк. 2 зв. (далі: РНБ); БАН, 21. 3. 14, арк. 1 зв.

³¹ *ПСРЛ*, т. 2, стб. 4, с. 12.

³² Schlözer A. L. *Нестор...*, vd. 2, s. 94 (Шлєцер А. Л. *Нестор...*, ч. 1, с. 166).

³³ *Староруські...*, с. 7 (с. 6, р. 4); РНБ, F. IV. 231, арк. 4.

але у Іпатіївському “ле живы”³⁴. Також слово “Chobutane” (“Хобутане”), однаково написано як у Шлецерівському XV списку³⁵, так і в Хлебниковському і Єрмолаївському³⁶, але у Іпатіївському бачимо “Хугтанѣ”³⁷. У Шлецерівському XV списку наявна фраза “no muczenije” (“но мученіє”)³⁸, яка так же читається у Хлебниковському і Єрмолаївському³⁹, тоді як в Іпатіївському “а не мученье”⁴⁰.

Важливе значення для визначення приналежності Шлецерівського XV списку до однієї із редакцій Іпатіївського літопису мають його спільні різночитання із списками Єрмолаївської редакції – Марка Бундура і Єрмолаївським*. Зокрема, у ньому знаходимо фразу “i shrebiu metavsze, urok poloshisza nikomusze ne perestupati” (“и жревий метавше, урокъ положиша никому же не переступати”)⁴¹, яка дещо по-іншому читається у Марка Бундура і Єрмолаївському списках “и жревы(и) [жреви]*** метавше, и урокъ [оурокъ]**** положиша, не преступати”⁴², але у Хлебниковському і Іпатіївському наявний коротший варіант: “и жреви [жреви]**** метавше не преступати [переступати]*****”⁴³. Словосполучення “урокъ положиша” є тільки у Марка Бундура і Єрмолаївському списках, натомість слова “nikomushe” (“нікому же”) наявні лише у Шлецерівському XV списку. Другим прикладом такого характеру є фраза “Volochoomshe” (“Волохомъ же”), яка однаково відчитується у Шлецерівському

³⁴ *ПСРЛ*, т. II, стб. 7, с. 12.

³⁵ Schlözer A. L. *Нестор...*, vd. 2, s. 79. (Шлєцер А. Л. *Нестор...*, ч. 1, с. 139).

³⁶ *Староруські...*, с. 6 (с. 4, р. 3); РНБ, F. IV. 231, арк. 3.

³⁷ *ПСРЛ*, т. 2, стб. 5, с. 14.

³⁸ Schlözer A. L. *Нестор...*, vd. 2, s. 95 (Шлєцер А. Л. *Нестор...*, ч. 1, с. 167).

³⁹ *Староруські...*, с. 7 (с. 6, р. 6-7); РНБ, F. IV. 231, арк. 4.

⁴⁰ *ПСРЛ*, т. 2, стб. 7, с. 15.

** У “Хронографі” (1681 р.), який написав Пантелеймон Кохановський, наявні численні уривки Іпатіївського літопису Єрмолаївської редакції (складають приблизно його восьму частину), але у відповідному фрагменті цієї писемної пам’ятки, що може бути співставлений із Шлецерівським XV списком, наявний текст запозичений із Тверського літопису (див.: РНБ, F. IV. 214, арк. 11-18).

⁴¹ Schlözer A. L. *Нестор...*, vd. 2, s. 65 (Шлєцер А. Л. *Нестор...*, ч. 1, с. 108).

*** Різночитання наявні у Єрмолаївському списку.

⁴² БАН. 21. 3. 14, арк. 1 зв.; РНБ, F. IV. 231, арк. 2 зв., 3.

**** Різночитання наявні у Іпатіївському списку.

⁴³ *Староруські...*, с. 5 (с. 3, р. 4); *ПСРЛ*, т. 2, стб. 4, с. 17-18.

XV і Єрмолаївському списках⁴⁴, тоді як у Хлебниковському і Іпатіївському – “Волохомъ во”⁴⁵. Третій приклад становить слово “Vloskija” (“Влоскія”), написання якого співпадає у Шлецерівському XV списку⁴⁶, Марка Бундура (“Влоски”)⁴⁷ і Єрмолаївському (“Влоскіа”)⁴⁸, але відмінне у Хлебниковському (“Волвскы”)⁴⁹ і Іпатіївському (“Волошь (с)кыє”)⁵⁰. Наведені вище приклади дають вагомий підстави для зарахування Шлецерівського XV списку до Єрмолаївської редакції Іпатіївського літопису.

Вище вже відзначалося, що у фразі “i shrebiu metavsze, urok poloshisza nikomushe ne perestupati” (“и жревий метавше, урокъ положиша никому же не переступати”) слова “nikomushe” (“никому же”) є тільки у Шлецерівському XV списку. Така ж ситуація спостерігається у фразі “Slovienneshe priszedzshe z Dunaja siedosza” (“Словѣне же пришедше з Дуная сѣдоша”)⁵¹, де вислів “priszedzshe z Dunaja” (“пришедше з Дуная”) зустрічається лише у Шлецерівському XV списку. У переліку народів, наявному на початку “Повісті временних літ”, знаходиться етнонім “Ливъ” (Хлебниковський та Іпатіївський списки⁵², або “Ливу” у Марка Бундура та Єрмолаївському⁵³), написання якого у Шлецерівському XV списку спотворене “Litva” (“Литва”)⁵⁴. Перший і другий приклади не свідчать про збереження у Шлецерівському XV списку архаїчних слів, що походять із архетипу Південноруського літописного зводу, або “Повісті временних літ”, але найімовірніше є результатом втручання у літописний текст пізніх переписувачів. У інших списках Іпатіївського літопису Єрмолаївської редакції також знаходимо чимало слів наявних тільки у них, які здебільшого

⁴⁴ Schlözer A. L. *Нестор...*, vd. 2, s. 80 (Шлєцер А. Л. *Нестор...*, ч. 1, с. 14); РНБ, Ф. IV. 231, арк. 3.

⁴⁵ *Староруські...*, с. 6 (с. 4, р. 3-4); ПСРЛ, т. II, стб. 5, с. 14-15.

⁴⁶ Schlözer A. L. *Нестор...*, vd. 2, s. 57 (Шлєцер А. Л. *Нестор...*, ч. 1, с. 99).

⁴⁷ БАН, 21. 3. 14, арк. 1 зв.

⁴⁸ РНБ, Ф. IV. 231, арк. 2 зв.

⁴⁹ *Староруські...*, с. 5 (с. 2, р. 25).

⁵⁰ ПСРЛ, т. 2, стб. 4, с. 10.

⁵¹ Schlözer A. L. *Нестор...*, vd. 2, s. 83 (Шлєцер А. Л. *Нестор...*, ч. 1, с. 145-146).

⁵² *Староруські...*, с. 5 (с. 2, р. 21); ПСРЛ, т. 2, стб. 4, с. 6.

⁵³ БАН, 21. 3. 14, арк. 1 зв.; РНБ, Ф. IV. 231, арк. 2 зв.

⁵⁴ Schlözer A. L. *Нестор...*, vd. 2, s. 54 (Шлєцер А. Л. *Нестор...*, ч. 1, с. 37).

внесені копіїстами⁵⁵. Натомість у третьому випадку переписувач машинально замінив малозрозуміле для нього слово “Ливъ” на звичне “Litva” (“Литва”). Наведені приклади підводять нас до думки, що Шлецерівський XV мав більше перекручених слів і вставок, зроблених переписувачами, ніж інші списки Єрмолаївської редакції, отже, він був у гіршому стані як вони. Маємо достатньо підстав, щоб цей висновок поширити на Полетиківський III список.

Найімовірніше, у складі манускрипту, в якому знаходився Полетиківський III список Іпатіївського літопису, перебували ще дві літературні пам’ятки: “Сказання про Мамаєве побоїще” і початок твору про митрополита Петра, які наявні у кодексах Єрмолаївському і Марка Бундура. Обмеженість інформації, яка є у нашому розпорядженні про Шлецерівський XV список, не дозволяє однозначно визначити його співвідношення до інших списків Єрмолаївської редакції: Марка Бундура, Єрмолаївського, фрагментів Угорницького, гіпотетичного Києвопечерського (частково відобразився у “Хронографі” П. Кохановського⁵⁶). Найімовірніше останній з них був генеалогічним попередником Полетиківського III списку.

А. Шлецер користувався також копією Іпатіївського списку, зробленою для нього Семеном Башиловим (1741–1770) (Башиловський список), яка охоплювала текст до смерті князя Рюрика. У літературі домінує твердження, що Іпатіївський літопис ввів у науковий обіг М. Карамзін, немає також ясності щодо часу надходження цієї літературної пам’ятки у Санкт-Петербург. А. Шлецера про нього поінформував у двох листах (12. X. 1767 і 16. XII. 1767) С. Башилов, подавши у них короткий опис змісту рукопису⁵⁷. У 1768 р. німецький дослідник у часописі “Загальна історична бібліотека” опублікував другий лист С. Башилова із своєю передмовою⁵⁸. Отже, науковий світ дізнався про Іпатіївський

⁵⁵ Див. про цю тенденцію у списках Єрмолаївської редакції: Книш Я. Фрагменти невідомого списку Іпатіївського літопису. *Історичні та культурологічні студії*. Львів 2003, т. 3, с. 91-92.

⁵⁶ Див.: Кучкин В. А. К спорам о В. Н. Татищеве. *Проблеми історії общественно-го движениа и историографии*. Москва 1971, с. 246–262.

⁵⁷ Письма Башилова к Шлецеру. *Вестник Европы*, изд. М. Каченовский. Санкт-Петербург 1812, ч. 61, № 3, с. 312-323.

⁵⁸ Auszug eines Schreibens aus St. Petersburg, vom 16/27 Decbr. 1767. *Allegemeine historische Bibliothek von Mitgliedern des königlichen Instituts der historischen Wissenschaften zu Göttingen*. Herausgegeben von I. Ch. Gatterer. Halle, 1768, bd. 6, s. 303-306.

літопис у 1768 р.⁵⁹ А. Шлецер відзначив, що ця писемна пам'ятка була привезена у Санкт-Петербург після його від'їзду із цього міста⁶⁰. Відомо, що він покинув російську столицю 1 вересня 1767 р.⁶¹, а 12 жовтня С. Башилов відіслав йому листа, у якому містилася перша інформація про Іпатіївський літопис⁶². Враховуючи також і ту обставину, що на дослідження рукопису потрібний певний час, приходимо до думки, про його прибуття в Санкт-Петербург у вересні 1767 р.

А. Шлецер користувався ще двома списками, позиченими у Г. Полетики. Полетиківський II він переписав до кінця статті 6387 р. (смерть Рюрика), який у монографії "Нестор" описав під чотирнадцятим номером. Ще одну копію із нього зробив російський історик М. Щербатов (1733–1790), використавши цей літопис у своїй "Історії російській від найдавніших часів"⁶³. Доля Щербатовського списку невідома. Хоча він описаний під сто п'ятим номером у "Списку російських рукописних книг, що знаходяться у бібліотеці М. М. Щербатова..." (1791 р.), але не потрапив у число кодексів, куплених імператрицею Катериною II для своєї бібліотеки⁶⁴. А. Шлецер відзначив, що це був паперовий рукопис написаний уставом, який не мав початку⁶⁵. На основі цієї скупої інформації висловлюємо думку про можливість датування рукопису останньою чвертю XV–першою половиною XVI ст. У описах цього списку сказано, що він завершувався 6980 (1472) р.⁶⁶, або 6981

⁵⁹ Див.: *Исторический очерк и обзор фондов рукописного отдела Библиотеки Академии наук*, Москва; Ленинград 1956, вып. 1, с. 234-235.

⁶⁰ Schlözer A. L. *Нестор...*, т. 2, с. II (Шлєцер А. Л. *Нестор...*, ч. 1, с. 2).

⁶¹ Мавродин В. В., Пештич С. Л., Якубовский В. А. Ценная публикация по истории русско-немецких культурных связей второй половины XVIII в. *История СРСР*. Москва 1963, № 3, с. 226.

⁶² *Письма Башилова...*, с. 314-315.

⁶³ Щербатов М. *История российская от древнейших времен*. Санкт-Петербург 1770, с. 14.

⁶⁴ Afferica J. Consideration on the formation of the Hermitage collection of Russian Manuscripts. *Forschungen zur Osteuropäischen Geschichte*. Wiesbaden 1978, т. 24, с. 309; Афферика Д. К вопросу об определении русских рукописей М. М. Щербатова в Эрмитажном собрании Публичной библиотеки им. М. Е. Салтыкова-Щедрина. *Труды Отдела древнерусской литературы*. Ленинград 1980, т. 35, с. 390.

⁶⁵ Schlözer A. L. *Нестор...*, т. 2, с. 3 (Шлєцер А. Л. *Нестор...*, ч. 1, с. 6).

⁶⁶ Щербатов М. *История...*, с. 14.

(1473) р.⁶⁷ За попередніми дослідженнями, це був Новгородський четвертий літопис, найімовірніше старшої редакції. Зокрема, у ньому відсутній пропуск уривку: "во дни Нектона и Фалека, и събрашася на мѣстѣ Сенарь поли създати до небеси", наявний у списках молодшої редакції⁶⁸.

Вище вже говорилося, що найбільше А. Шлецер цінувал Полетиківський I літопис. Він його переписав до згадки про смерть Ярослава Мудрого, але у монографії "Нестор" використав тільки до часу вбивства Ярополка Святославовича і описав під тринадцятим номером. Із Полетиківського I літопису також зробив копію М. Щербатов, але на відміну від попередньої не використав її у своїй "Історії...". Доля і цього Щербатовського списку невідома. У "Списку..." він описаний під 104 номером, але також не був куплений Катериною II⁶⁹. Полетиківський I список був переписаний старовинним скорописом⁷⁰. Відомо, що літопис закінчувався 7055 (1547) р.⁷¹ На основі цієї лаконічної інформації приходимо до думки, що рукопис не був старший за другу половину XVI ст. Крім використання його у монографії "Нестор", А. Шлецер окремо опублікував наявну у його тексті писемну пам'ятку: "Список русских міст далеких і близьких"⁷². Г. Полетика у своїй статті

⁶⁷ Afferica J. *Consideration...*, с. 309. Зазначимо, що видавці Новгородського четвертого літопису не згадали про існування ще одного Щербатовського списку, який є копією Синодального (Див.: *Новгородская четвертая летопись. ПСРЛ*, Москва 2000, т. 4, ч. 1, с. 17, 24-25) і у "Списку..." розташовується на наступному місці за копією Полетиківського II, під № 106, а тепер знаходиться у РНБ. – ЭРМ. 416.

⁶⁸ Див.: *ПСРЛ*, Москва 2000, т. 4, ч. 1, с. 2; Schlözer A. L. *Нестор...*, т. 2, с. 63 (Шлєцер А. Л. *Нестор...*, ч. 1, с. 108-109).

⁶⁹ Afferica J. *Consideration...*, с. 309; Афферика Д. *К вопросу...*, с. 390.

⁷⁰ Schlözer A. L. *Нестор...*, т. 2, с. III (Шлєцер А. Л. *Нестор...*, ч. 1, с. 5-6).

⁷¹ Afferica J. *Consideration...*, с. 309.

⁷² Schlözer A. L., Gebhardi L. A. *Geschichte von Litauen, Kurland und Lifland*. Halle, 1785, с. 17-19. Дослідникам і видавцям "Списку міст..." не була відома ця публікація. Див.: Тихомиров М. Н. "Список русских городов дальних и ближних". *Исторические записки*. Москва 1940, т. 40, с. 220-222; Наумов Е. П. К истории летописного "Списка русских городов дальних и ближних". *Летописи и хроники*. 1973 г. Москва 1974, с. 158; Янин В. Л. К вопросу о дате составления обзора "А се имена градом всем русским, дальним и ближним". *Древнейшие государства Восточной Европы. Материалы и исследования 1992-1993 года*. 1995, с. 125, 132.

“Про початок, відновлення і поширення освіти і шкіл у Росії і про теперешній їх стан” процитував два фрагменти із цього списку (статті 6497 (989) і 6538 (1030) рр.)⁷³. За попередніми дослідженнями, це був пізній новгородський літопис.

Наприкінці п'ятої книги “Нестора” опубліковані “Виправлення і доповнення”, надіслані Й. Добровським (1753–1829)⁷⁴. У них він, зокрема, згрупував списки, використані А. Шлецером, у три редакції, із яких другу вважав найближчою до архетипу “Повісті временних літ”. До неї він відніс три списки: Радзивилівський, Іпатіївський і Полетиківський III. За найбільш старовинним із них він пропонував видати цю пам'ятку. Як відомо, найдавнішим рукописом серед них є Іпатіївський (перша пол. XV ст.)⁷⁵. Власне за цим списком або Лаврентіївським тепер видають і перекладають “Повість временних літ”, а Радзивилівський використовують для різночитань⁷⁶. Списки Єрмолаївської редакції досить рідко залучаються для підведення варіантів, в основному через домінуючу у літописознавстві думку, що вони виводять свій генеалогічний родовід із Хлебниковського рукопису. Тепер ця теза піддається ґрунтовній критиці⁷⁷. Отже, Й. Добровський, продовжуючи

⁷³ Лазаревский А. Записка Г. А. Полетики о начале Киевской Академии. *Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца*. Київ 1896, кн. 11, с. 50-52.

⁷⁴ Schlözer A. L. *Нестор...*, vd. 5, s. 213 (Шлецер А. Л. *Нестор...*, ч. 3, с. 682). Через кілька років Й. Добровський опублікував спеціальне дослідження, присвячене літописанню: Dobrowsky I. *Wie soll Nestors Chronik aus so mancherlei Recensionen des Textes, die in Handschriften zu finden sind, rein hergestellt werden. Müller J. Altrussische Geschichte nach Nestor. Mit Rücksicht auf Schlözers Russische Annalen, die hier berichtigt, ergänzt und vermehrt werden*. Berlin 1812, s. 1-46.

⁷⁵ ПСРЛ, т. 2, с. F., VI.

⁷⁶ Див. видання і переклади “Повісті...” за Іпатіївським списком: *Повість врем'яних літ: Літопис (За Іпатіївським списком)*. Пер. В. В. Яременка. Київ 1990, 558 с.; *Повесть временных лет*. Подгот. текста, перев. О. В. Творогова. *Библиотека литературы Древней Руси*. Санкт-Петербург 2000, т. 1, с. 60-315; *Літопис руський*. Пер. Л. Є. Махновця. Київ, 1989, 591с., і Лаврентіївським: *Повесть временных лет*. Подгот. текста Д. С. Лихачева і Б. А. Романова. Москва; Ленинград 1950, ч. 1-2 (Перевидання: *Повесть временных лет*. Подгот. текста, перев. Д. С. Лихачева. Санкт-Петербург 1999, 668 с.); *Повесть временных лет*. Подгот. текста О. В. Творогова, перев. Д. С. Лихачева. *Памятники литературы Древней Руси*. Москва 1978, вып. 1, с. 23-277.

⁷⁷ Книш Я. *Фрагменти...*, с. 99-100.

дослідження “Повісті временних літ”, розпочаті А. Шлецером, дійшов висновків, які лежать в основі сучасних видань і перекладів цієї писемної пам'ятки.

У бібліотеці Григорія Полетики знаходилися рідкісні літописні пам'ятки, серед яких вирізнявся список Іпатіївського літопису Єрмолаївської редакції. Цінними були також два списки новгородських літописів, один з яких відтворював Новгородський четвертий. При написанні “Історії русів” не використовувався жодний з трьох полетиківських літописів, що доречно розглядати як додатковий аргумент проти висування його кандидатури на авторство цієї літературної пам'ятки.